

Írásjel-használati gyakorlókönyv – Egy nyelvi vagy helyesírási babona trónfosztása –

Talán a legtöbbet emlegetett és legbosszantóbb helyesírási babona a „Csak vesszőhibá”-val való felületes védekezés. Azt gondolom, a központosítás elhanyagolása a közhiedelemmel ellentétben a legsúlyosabb helyesírási hiba, mert a *magyarország*, *balaton*, *fojosó*, *va-sút* stb. féle formák hibák ugyan, de nem zavarják a megértést; a központosítás felületessége azonban igen, mert a hiányzó vessző miatt szünet nélkül továbbmehetünk, s csak később vesszük észre, hogy már új mondatban járunk, vagy a feleslegesen kitett vessző megállít, széttagol összetartozó szerkezeteket.

Ezt a tényt taglalja meggyőző érvekkel, sok elemzéssel Keszler Borbálának a Nemzeti Tankönyvkiadónál 2006-ban megjelent könyve: *Írásjel-használati gyakorlókönyv*. A cím indokolatlanul szerény, mert a könyv tartalma szerint inkább az írásjelhasználat elmélete és gyakorlata lehetett volna. (Megjelent formájában alighanem az érdeklődés felkeltése és a könyv kelendősége vezette a kiadót.)

A bevezetés rámutat, hogy „az írásjeleknek és az írásjeltannak legalább annyi köze van a grammatikához, a mondatfonetikához, a szövegtanhoz, a stilisztikához, a szemiotikához, sőt a paleográfiahoz is, mint a helyesírásához” (9). Sőt, folytatja, az írásjeltan tanulmányozása „megkönnyíti a szövegek helyes, pontos megfejtését, s elősegíti az írásbeli emlékek időhöz és helyhez kötését, forrásaik felkutatását, esetleg szerzőjük vagy másolójuk személyének meghatározását...” (uo.).

Meglehetősen elterjedt ma már az a nézet, hogy a nyelv, a nyelvhasználat szorosan összefügg a gondolkodással, s ez az összefüggés teljes mértékben áll a helyesírásra is. Ismét Keszler Borbálát idézve: „A mondat szerkezeti tagolásnak az írott szövegekben fontos eszközei az írásjelek: tükröztetik a gondolatok szerkezetének, szerkezeti részeinek egymáshoz kapcsolódását, de (különösen az előadásra szánt szövegekben) fontos szerepet vállalnak a hangzás együttesében, a szöveg akusztikus, melodikus oldalának megkomponálásában is: irányítják a hangvételt, a hangerőt, a hanghordozást, a hangsúlyt, a hangmagasságot, a hanglejtést, a hangzást, a szünetet és a ritmust is” (34). Megjelenik itt a központosításnak még egy fontos funkciója, a szöveg hangos megjelenítésében való szerepe. A szerzőnek mindvégig gondja van az intonálásra: a mondatok és a szöveg hangsúlyozására, dallamára, amint ennek részletei az alábbiakból is kitétnének.

A könyv nagy-nagy értéke az *írásképzés és a gondolkodás összefüggésének* gazdag és meggyőző bemutatása. Kezdődik ez bizonyos mellé-, illetve alárendelő mondatok átmeneti jellegének fejtegetésével. Ezek a *megszorító ellentétes mellé-*, illetve megengedő *alárendelő mondatpárok*, valamint a *magyarázó mellé-*, illetve *okhatározó alárendelő mondatpárok*, hozzájuk vehetjük még a *következtető mellé-*, illetve *következményes alárendelő összefüggéseket*. Minőségük meghatározása azért is fontos, mert ettől függ, milyen írásjel kerül a mondat végére. A szerző teret enged a mai írásgyakorlatnak is, és mérlegeli a szépirói árnyalatokat (30).

Érdekes és újszerű a *mondattömbök* elválasztásával való foglalkozás (34), de helyesírás és gondolkodás összefüggése igazán gazdagon az egyszerű és az összetett mondat határeseivel, átmeneti formáival foglalkozó részben mutatkozik meg (43–7). Pontokba foglalt szabályokat ad a vessző kitételére, illetve elhagyására egyszerű, illetve összetett mondatok eseteiben, a *mint* viszonszó különféle funkcióiban, miközben szakszerű, de izgalmas és érdekes nyelvtani (grammatikai) elemzéseket mutat be. Folytatódnak ezek az összetett elemzések, bemutatások a *minőségjelzős* és az *értelmező jelzős szerkezetek* (53–8), valamint a *közbevetések* (40–1) vizsgálatával. A példamondatok jól felhasználhatók a leíró nyelvtan mondattani gyakorlatain; nemcsak a tanulók és hallgatók gondolkodását fejlesztik, hanem meggyőző bizonyosságai a nyelvi formák átmeneti gazdagságának is. A diákság hajlamos ugyanis a merev vagy–vagy, igen–nem ítéltre, s ez a magatartás folytatódik aztán a nyelvhelyességi foglalkozásokon s a felnőttek gondolkodásában.

Grammatikai szempontból figyelmet érdemelnek azok a fejtegetések, melyek nemcsak a gyakorlatot segítik, hanem árnyalják az új szükségletek kielégítését, az eddigi szabályokat. Nagy számban találkozunk ilyenekkel a szerző könyvében; felsorolásuk, ismertetésük meghaladja ezen recenzió kereteit, de egy párnak a részletezése megkívánja a gyakorlókönyv jelentőségének érzékeltetését. Ilyen például, hogy a *felszólító mondatok* végére nem kell minden esetben felkiáltójelet tenni; a felszólítás ereje, mértéke szerint választhatunk a felkiáltójel és a pont között. Már említettem a *mellé-, illetve alárendelés* eseteit két mondatpár tekintetében (megengedő ellentétes – megengedő alárendelő, magyarázó–okhatározó), és szó volt a döntésnek megfelelő írásjelekről a megfelelő összetett mondatok végén (29–30).

Eddig csupán a gyakorlat küszködött *táblázatokban szereplő szavak, szószervezetek* kezdésének, illetve végének írásjelezésével. Keszler Borbála általában a nagybetűs kezdés és a ponttal történő lezárás mellé áll, akkor is, ha a táblázat vagy a felsorolás vegyesen tartalmaz tagolt mondatokat, szavakat és szerkezetes egységeket (32–4). – Gyakran élünk *közbevetésekkel*, különösen a sajtóban, szépirodalmi művekben találkozunk velük, s olyan formáikkal, melyek *szervezetileg nem kapcsolódnak a mondathoz, csupán a közlés szintjén*. Ezek egy részével, a kifejtetlen mondatokkal, mondatpótlókkal a nyelvművelő irodalom – Horváth János professzor dolgozatára is támaszkodva – nem értett egyet. Most funkcióik gazdag felsorolását is olvashatjuk, s választ is kapunk helyesírásukra, az ajánlott, zárójelek közti fokozati mérlegeléssel együtt (40.).

A *minőségjelzős szerkezetek* helyesírására többnyire nem fordítanak gondot, holott a halmozott és többszörös jelzők esetében a vesszők kitétele vagy elhagyása lehet értelemzavaró, vagy egyszerűen csak stílris vagy nyelvi érzékenységünkkel ütközik. Kitűnő példákat elemez a szerző a különféle finomságok bemutatására. Például: „Mást jelent ugyanis a *szép képekkel díszített kiadás*, mint a *szép, képekkel díszített kiadás*, vagy az *igen csinos kalapban járó lány* és az *igen csinos, kalapban járó lány*. Ilyenkor csökkenti a hibalehetőséget, ha betartjuk a jelzőkkel kapcsolatos (minden ural–altáji nyelvre jellemző) szabályt, hogy a többtagú jelző megelőzi a rövidebb minőségi- és mennyiségjelzőt; valamint ha a fokhatározóval bővített jelzőt tesszük a második helyre, tehát? *képekkel díszített /./ szép kiadás; kalapban járó /./ igen csinos lány* (természetesen: ha nem a képek szépek, és a lány csinos)” (55). – Állást foglal Keszler Borbála a *kétféle névelő* találkozásával kapcsolatban: úgy gondolja, tegyünk közéjük vesszőt, illetve mellőzzük ezt a szerkezetet, „mert az ilyesmi a beszédben egészen szokatlan” (56).

Mint az iménti vélekedésben is láttuk, Keszler Borbála figyelemmel van *stílris, beszélt nyelvi* finomságokra is. A kettőspontot például úgy jellemzi, mint a sűrítés, tömörítés kifejezőjét is (36–8), a gondolatjelet mint valamely fordulattal érzékeltetőjét is (38), de finom árnyalatok megfigyelésével találkozunk a megszólítás és a mondatszót tartalmazó mondatok (46–7) és az alany és az állítmány közötti írásjelek elemzésében (47–9). Számos részletben külön figyelmet fordít a szerző a *beszélt nyelv* fordulataira, eszközeire, így: kettőspont bevezető szavak és kifejezések után (37), a mondatszót tartalmazó mondatok (46–7), a mondat szerzetlen részei (65).

Ugyancsak helyesírás és gondolkodás összefüggéseire világitanak rá olyan esetek, melyekben a *szabályos írásjelhasználattal okozta zavart* sajtó józan eszünkkel szükséges elhárítanunk. Például:

„Ott volt Nagy Ernő, a titkár és Tóth Béla, a szakosztály elnöke. Hirtelenében ugyanis nem tudni, hogy hányan is voltak, és ki kicsoda. Még az *és* előtti vessző sem teszi egyértelművé a mondatot. Választva a merev szabály és az értelem között, talán a pontosvessző tisztázná itt legjobban a helyzetet” (16).

Keszler Borbála – teljesen érthetően – az új egyetemi leíró nyelvtanra épít elemzéseiben, fejtegetéseiben (Magyar grammatika, Szerk.: Keszler Borbála; Nemzeti Tankönyvkiadó, 2000). Érvényesül a tankönyv új szemlélete terminológiai újdonságokban (tartalomváró szók [12]; mondat-szók [46–7]; partikula [46] (39); az alanyi–állítmányi viszonyoknak alanyi alárendelő szintagmaként való felfogásában (47–9). Az új terminusokat jórészt megmagyarázza; de éppen újszerűségük miatt valamennyit kellene.

A kötet második része a szövegtagolás és a magyar írásjelhasználat története. Ez az írásjelhasználatról foglalkozó tudós műhelyébe enged bepillantást (67–104). Világos az összekötő szöveg; nagyon érdekes az a fejtegetés, ahogy elénk tárul, hogy az intonációs–szünetjelölő írásjelhasználat mint fordul át a könyvnyomtatás gyakorlatában logikai–grammatikai írásjelhasználatba. – Ha sajnáljuk is a színes nyomás elmaradását, az írásmódokat bemutató különféle táblázatok nagy hasznot jelentenek, például a középiskolai tanári gyakorlatban, s minden bizonnyal hozzájárulnak ahhoz, hogy a szépen gyarapodó facsimile kiadásokat is elővegyék.

A kötet harmadik része feladatok és megoldásuk (107–199). Részletezésük megtalálható a tartalomjegyzékben, de talán nem felesleges néhány jellemzőjüket kiemelni. Igen nagy az ötletgazdagság, ki-ki – egyéniségének, érdeklődésének, a szükségletnek megfelelően – találhat feladatokat, az ókori szerzőktől maiakig, ide értve meséket, tréfákat, reklámokat. A feladatok jellegük szerint: szöveg- és mondatelemzés a megadott helyesírási szempont szerint; hangos beszédre való utalás; stílusgyakorlatok, a stílus figyelembevétele; feleletválasztás; hibakeresés; a megoldás indokolása; önálló szöveg- és mondatalkotás. – Azt hiszem, nemcsak tanulságos ezen feladatokkal való foglalkozás, hanem szórakoztató is. Az érdeklődést, a szórakozást növelik, erősítik a megoldások. Az alap mindkét területen (a feladatokban és a megoldásokban) A magyar helyesírás szabályai című akadémiai kiadvány.

Hasznos és szükséges könyvet kaptunk Keszler Borbálától. Mintát arra is, hogyan lehet a helyesírással felsőfokon foglalkozni: bizonyítani a gondolkodással való összefüggését, felkelteni iránta az érdeklődést.

Bencédy József